

RUMÄNIEN

HAJRIJA SIJERČIĆ-ČOLIĆ

Mai 2007

www.kas.de/südosteuropawww.kas.de

Zaštita ljudskih prava u Evropi prava osumnjičenih i optuženih u krivičnim postupcima u ju- goistočnoj Evropi

REGIONALNA EXPERTNA KONFERENCIJA

Raspravljanje o pravima osumnjičenih i optuženih i njihovoj odbrani u krivičnom postupku ilustracija je prepletanja osnovnih ljudskih prava i efikasnosti krivičnog postupka u pravnom regulisanju krivičnog postupka te odnosa između nacionalnog i međunarodnog prava. S obzirom da pravo „podređuje ljudsko ponašanje vladavini pravila“ ono mora osigurati pravedno razrješenje sporova i uspostavljanje pravednog poretka.

U kontekstu krivičnog procesnog prava to znači promociju pravnih mehanizama za zaštitu ljudskih prava u krivičnom postupku, koja, istovremeno, treba uticati na jačanje znanja o pravim (naročito kod onih učesnika u krivičnom pravosuđu kojima ta prava i pripadaju!). Istovremeno, pravni sistem jedne države na „udaru“ je neizbježne međudržavne saradnje i ubrzanog povezivanja na regionalnom i univerzalnom nivou. Konačno, proteklo desetljeće XX vijeka i desetljeće milenijuma koje teče obilježeno je, između ostalog, fenomenom organizovanog kriminaliteta, terorizmom, trgovinom oružjem, narkoticima, ljudima i umjetninama, pranjem novca i korupcijom. Uočeno je da ove pojave destabiliziraju državnu i pravnu strukturu, slabe kontrolne mehanizme u društvu i uzrokuju krizu morala širih razmjera. Opasnost je dakle široko rasprostranjena. Ili: bauk organizovanog kriminaliteta i njegovih osnovnih pojava oblika širi se svijetom kao kuga, uklanjajući ispred sebe, vrlo vješto, mnoge prepreke.

Poznato je također da se borba protiv složenih oblika organizovanog kriminaliteta, terorizma i korupcije označava kao prioritetan cilj u savremenim državama i savremenom svijetu. U tom smislu, o organizovanom kriminalitetu i korupciji, o terorizmu, trgovini oružjem, narkoticima, ljudima i ljudskim organima, trgovini umjetninama, ili pranju novca – donose se konvencije, ugovori (multilateralni i bilateralni), smjernice, preporuke i zakoni. Dakle, na univerzalnom (u okviru Ujedinjenih nacija), regionalnom (u okviru regionlanih organizacija, kao što je to npr. Vijeće Evrope i Evropska unija) i nacionalnom (u okviru jedne države) nivou planiraju se i sprovode akcije, po mogućnosti usklađeno, za suzbijanje savremenog organizovanog kriminaliteta i njegovih štetnih posljedica. Savremeni oblici organizovanog kriminaliteta mijenjaju principe i strukturu krivičnog (materijalnog i procesnog) prava. Naime, danas na temelju određenih reformi u oblasti prava, postaje jasno da se krivičnim (materijalnim i procesnim) zakonodavstvom nastoji reagirati na fenomen organizovanog kriminaliteta i njegovih pojava oblika. Krivičnopravna akcija i reakcija na organizovani kriminalitet ne ograničava se samo na nacionalne okvire, ona također dobiva dimenzije globalne akcije.

U takvom okruženju suprotstavljenih vrijednosti i prioriteta (misli se na zaštitu ljudskih prava i odbranu društva od kriminaliteta) njemačko ministarstvo pravde pripremila je prijedlog Okvirne odluke o određenim pravima osumnjičenih i optuženih u krivičnom

postupku u okviru država članica Evropske unije. Riječ je o prijedlogu kojim se od država članica Evropske unije traži osiguranje minimum prava koja pripadaju osumnjičenim, odnosno optuženim osobama u krivičnom postupku.

Ovaj dokument postavio je u samo središte sljedeća prava osumnjičenih i optuženih osoba: - pravo obavještanja na jeziku koji osumnjičena, odnosno optužena osoba razumije o djelu za koje se optužuje i razlozima za to, zatim koja joj prava pripadaju, kao i da ima pravo na pravnu pomoć, - pravo na branioca u smislu da osumnjičeni, odnosno optuženi mora imati dovoljno vremena za pripremanje odbrane, kao i da mora imati pravo na branioca po slobodnom izboru. Također, ukoliko osoba ne raspolaže finansijskim sredstvima za plaćanje branioca, mora joj se osigurati besplatana pomoć branioca. Zatim, ako je osoba lišena slobode mora joj se osigurati kontakt sa braniocem, i - pravo na tumača i prevođenje dokumenata jer osumnjičena, odnosno optužena osoba mora razumjeti šta joj se stavlja na teret. Te zato osoba koja ne razumije jezik koji je u službenoj upotrebi ima pravo na tumača kao i na prevođenje dokumenata neophodnih za pravičan postupak. Zajedničke su posljedice navedenih prava, između ostalog, da ona doprinose da se u svim policijskim stanicama nađu pomenute informacije na svim jezicima koji su upotrebljivi u aktuelnih 27 članica Evropske unije. Također, bit će to prilika da se u policijskim stanicama nađu liste sa adresama advokata koji bi pružali pravnu pomoć u krivičnim predmetima, zatim, da se uspostave službe za hitnu pravnu pomoć, kao i utemelje kvalitetni standardi za tumače i prevodioce.

Kratkoročno posmatrajući, pomenuti prijedlozi se odnose na države članice Evropske unije. Međutim, na duže staze gledajući ovi prijedlozi se vežu i uz države koje pretenduju da postanu dijelom Evropske unije. Konkretno, osiguranje minimalnih prava u krivičnom postupku za svakog ko je osumnjičen ili optužen za određeno krivično djelo nije samo odgovornost Evropske unije već i nacionalnih pravnih sistema, odnosno njihovih kreatora (na političkoj i zakonodavnoj

razini) i autoritera koji ih realizuju (misli se na organe krivičnog pravosuđa).

Prijedlog Okvirne odluke o minimalnim pravima osumnjičenih i optuženih u krivičnom postupku otvorila je čitav niz zanimljivih pitanja iz kompleksa nacionalnog i međunarodnog prava i njihovog međusobnog odnosa u domenu zaštite i promocije minimalnih prava odbrane u evropskim krivičnim postupcima. U tom smjeru, kao posebno i vrlo značajno se postavilo pitanje obima različitosti u nacionalnim pravima kad su u pitanju minimalna prava odbrane. Od tog pitanja se krenulo i došlo do Regionalne ekspertne konferencije o promociji minimalnih standarda u krivičnim postupcima u Evropi. Osnovna je poruka ovog skupa da je krivično zakonodavstvo i krivično pravosuđe još uvijek opterećeno određenim preprekama na zaštiti osnovnih ljudskih prava u krivičnom postupku i da, s obzirom na standarde koji su postavljeni u prijedlogu Okvirne odluke, treba taj proces odlučno podržati. Imajući u vidu da je saradnja država na suzbijanju kriminaliteta neophodna, kao što je neophodno osigurati i efektivnu zaštitu ljudskih prava u krivičnom postupku, te da od nacionalnih i međunarodnih razmjera zavisi kao balansirati ove napore, u nastavku izlaganja predstavimo rad ove konferencije.

Doprinos razmatranju minimalnih prava odbrane u krivičnom postupku u evropskim državama predstavlja projekt koji je Fondacija Konrad Adenauer pokrenula u zemljama jugoistočne Evrope. Vežući se uz prethodno predstavljene prijedlog Okvirne odluke o zaštiti ljudskih prava u evropskim krivičnim postupcima, izvršena je analiza aktuelnog nacionalnog prava u zemljama jugoistočne Evrope. Projekat je obuhvatio dvije nove članice Evropske unije (Bugarsku i Rumuniju) i šest država koje to još nisu (Albaniju, Bosnu i Hercegovinu, Crnu Goru, Hrvatsku, Makedoniju i Srbiju). Način na koji se pravni sistemi odnose prema zaštiti osnovnih ljudskih prava i sloboda proučen je kroz pitanja koja je inicijator ovog projekta postavio nacionalnim izvještačima. Riječ je o sljedećim aspektima:

- a) pravo optuženog na pravičan postupak,
- b) pravo na presumpciju nevinosti,
- c) pravo osumnjičenog i optuženog da šuti i ne odgovara na postavljena pitanja,
- d) pravo na odsustvo tokom suđenja i legalnost sudskih postupaka i presuda u slučaju suđenja u odsustvu,
- e) pravo osumnjičenog na pravni savjet kvalifikovanog advokata,
- f) pravo osumnjičenog da bude informisan o svojim pravima,
- g) pravo na prevodioca,
- h) pravo na komunikaciju sa vanjskim svijetom u slučaju lišavanja slobode i pritvaranja i
- i) prava odbrane.

U svrhu ostvarivanja analize garancija slobode i pravde kao i zaštite sigurnosti građana nacionalni izvještači podnijeli su svoje studije koje su zatim objedinjene u publikaciju koja je predstavljena u Bukureštu. Zbog niza razloga, svaka od gore spomenutih studija je trebala ispitati nacionalno zakonodavstvo i praksu vezano za proceduralna prava osumnjičenog i optuženog i ostvarivanje odbrane u krivičnom postupku.

Kao što smo već napomenuli, Konferencija pod nazivom „Zaštita ljudskih prava u Evropi: prava osumnjičenih i optuženih i njihova odbrana u krivičnim postupcima u jugoistočnoj Evropi“ održana je u Bukureštu, Rumunija u vremenu od 13 do 15 maja ove godine, u organizaciji Konrad Adenauer Fondacije. Na ovoj regionalnoj konferenciji, učestvovali su autori nacionalnih studija, predstavnici Federalnog ministarstva pravde Njemačke na čelu sa Eberhard Siegismundom, direktor Regionalnog programa Pravna država za Jugoistočnu Evropu dr. Stefanie Ricarda Roos, direktor Odjela za borbu protiv organizovanog kriminaliteta u jugoistočnoj Evropi u okviru Pakta stabilnosti Sorin Sterie, predstavnici krivičnog pravosuđa Rumunije, ministar pravde Rumunije Tudor Alexandru Chiuariu, te ambasadori država koje su učestvovala u ovom projektu (među njima je bio i Ambasador Bosne i Hercegovine u Rumuniji Branko T. Nešković).

Na Konferenciji su dominirale dvije sekcije: prva, koja se odnosila na zajedničke standarde u krivičnim postupcima u državama Evropske unije i druga, koja je obuhvatila zaštitu prava u krivičnim postupcima država koje još nisu članice Evropske unije. Među državama koje su predstavljene u okviru prve sekcije bile su Bugarska i Rumunija, s obzirom da su od 1. januara ove godine ušle u članstvo Evropske unije. Osim predstavljanja ta dva nacionalna procesnopravna sistema, radom Konferencije su obuhvaćeni i pravni sistemi Albanije, Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Hrvatske, Makedonije i Srbije. Što se tiče uticaja prijedloga Okvirne odluke o minimalnim pravima osumnjičenih i optuženih u krivičnom postupku na savremena kretanja na području zaštite minimalnih prava odbrane u krivičnom postupku, taj se uticaj mogao pratiti kako u državama članicama Evropske unije, tako i u okviru onih država koje to još uvijek nisu. U uslovima globalizacije, ovakav koncept Konferencije pokazuje da procesi integracije zahvataju sve države i da se to neminovno odražava i na njihove pravne poretke. Također, u radnom dijelu Konferencije razgovaralo se i o odgovornostima država u pogledu formulisanja i promovisanja minimalnih standarda i prava u krivičnom postupku, kao i o saradnji nacionalnih krivičnih pravosuđa, naročito tužilačke organizacije. Prema tradiciji, o istaknutim temama raspravljalo se ne samo kroz izlaganja nacionalnih i drugih odgovornih izvjestilaca, već i kroz plenarne rasprave koje su ukazale na jaču ili slabiju negativnu konfrontaciju između interesa borbe protiv kriminaliteta i zaštite priznatih prava i sloboda čovjeka u krivičnom postupku.

Kao konkretne rezultate u nastojanjima na harmonizaciji nacionalnih propisa usmjerenih na zaštitu prava odbrane u krivičnom postupku, istaknuta je potreba donošenja zajedničkog programa zaštite tih prava. Time je Regionalna ekspertna konferencija „Zaštita ljudskih prava u Evropi: prava osumnjičenih i optuženih u krivičnim postupcima u jugoistočnoj Evropi“ pokazala da današnja kretanja u pogledu borbe protiv kriminaliteta traže, ne samo uspostavljanje prinudnih mjera, već i instrumente nadzora nad njihovom upotrebom a u cilju osiguranja pravičnog postupka. A prijedlog Okvirne

odluke o minimalnim pravima osumnjičenih i optuženih u krivičnom postupku upravo govori o tome!

¹ Dr. sc. Hajrija Sijerčić-Čolić, vanredni profesor na Pravnom fakultetu Univerziteta u Sarajevu.

² Fuller, L.: The Morality of Law. Yale University Press, 1969. str. 96-151.

³ O imiđu organizovanog kriminaliteta, kriminaliteta bez granica, korupcije ili pranja novca, kao i o kreiranju kolektivnog imiđa zastrašivanja ovim oblicima kriminaliteta više: Threats and Phantoms of Organised Crime, Corruption and Terrorism: Critical and European Perspectives. Edited with Petrus Van Duyne, Klaus Von Lampe and Matjaž Jagar. Wolf Legal Publishers, 2004.

⁴ Prema izjavi Federalne ministricke pravde Njemačke Brigitte Zypries jedan od prioriteta njemačkog predsjedavanja Evropskoj uniji jeste postizanje odlučnog progressa na pomenutom prijedlogu, koji je podniet Evropskoj komisiji još 2004. godine i koji je prošao intenzivne diskusije u zemljama članicama.

⁵ Čl. 2. „Okvirne odluke“: The Right to Information: Any person who is faced with criminal prosecution or is possibly even arrested in a country whose language he or she does not understand shall be informed, in a language which he or she understands, what he or she is charged with, the reasons therefor, and what rights he or she has, such as the right to legal assistance.

⁶ Čl. 3. „Okvirne odluke“: The Right of Defence: Any person charged with a criminal offence must have adequate time for the preparation of his or her defence and must have the possibility to receive assistance from a defence counsel of his or her choice. If he or she lacks sufficient means of payment, such assistance must be provided free of charge. If a person is arrested, it must be ensured that he or she has the possibility to establish contact with a defence counsel.

⁷ Čl. 4. i 5. „Okvirne odluke“. The Right to Interpretation and to Translation of Documents: Any person charged with an offence must be able to understand why he or she is being charged with which offence. A person who does not understand the language used in court is entitled to the assistance of an interpreter as well as the translation of documents necessary to ensure fair proceedings.

⁸ Regionalni program Pravna država za Jugoistočnu Europu (RPPD JIE) Fondacije Konrad Adenauer zvanično je započeo u ljeto 2005., uvodnom konferencijom pod nazivom „Demokratija i pravna država u Rumuniji i Jugoistočnoj Europi: Izgledi i izazovi“. RPPD JIE jedan je od pet regionalnih programa koji za temu imaju pravnu državu, a sa kojima je Fondacije prisutna širom svijeta. Ovaj program samo je dopuna i obogaćenje aktivnosti predstavništava Fondacije koja već djeluju u Jugoistočnoj Europi. Sjedište Regionalnog programa nalazi se u Bukureštu. Program Pravna država za Jugoistočnu Europu fokusirat će se na oblasti u kojima je potreba za reformskim procesima naročito izražena, i to: ustavno pravo, procesno pravo, zaštita ljudskih i manjinskih prava, borba protiv korupcije, pravno savladavanje prošlosti i evropski pravni poredak. U okviru gore navedenih težišta će Fondacija Konrad Adenauer, u okviru regionalnog programa Pravna država u svim zemljama regije, na regionalnoj ili državnoj razini, organizovati seminare, obučavanja i stručna usavršavanja, konferencije. Ciljna grupa ovog programa su osobe čiji je zadatak da pravne norme primjenjuju (sudije, tužitelji, advokati, branioци), ali i članovi izvršne vlasti (posebno političari koji se primarno bave pravnim propisima), zatim saradnici nevladinih organizacija, profesori na visokoškolskim institucijama i predstavnici civilnog društva. Mjere koje će biti realizovane posebno će se predstaviti mladim pravnicima, studentima pravnih nauka i srodnih disciplina. Samo na taj način može se osigurati uspješna dugoročna implementacija i funkcioniranje struktura pravne države.

⁹ Analizu bosanskohercegovačkih pozitivno-pravnih rješenja koja se odnose na prava osumnjičenih, odnosno optuženih u krivičnom postupku pripremila je prof. dr. Hajrija Sijerčić-Čolić. Monografija sa studijom o Bosni i Hercegovini i ostalim državama na raspolaganju je u biblioteci Pravnog fakulteta u Sarajevu. Naslov publikacije je: Safeguarding human rights in Europe: The rights of suspects and defendants in criminal proceedings in South East Europe. Editor: Stefanie Ricarda Roos. Konrad Adenauer Stiftung. Rule of Law Programme for South East Europe. Romania, 2007. 239 str.

¹⁰ Pitanja na koja je trebalo odgovoriti su: da li presumpcija nevinosti postoji kao garancija u nacionalnom pravu i zakonima? Ako je odgovor pozitivan: kako se to pravo štiti? Da li su preliminarne mjere (kao što su, npr., pretresanje prostorija, prisluškivanje, oduzimanje imovine, pritvor) dozvoljene bez obzira na postojanje presumpcije nevinosti? Ako je odgovor pozitivan: da li ove mjere moraju odgovarati specifičnim zahtjevima u pogledu presumpcije nevinosti? Da li nacionalno pravo propisuje prebacivanje tereta dokazivanja, npr., u smislu da osumnjičeni, odnosno optuženi mora dokazati da je oduzetu imovinu stekao legalnim putem? Da li nacionalno pravo propisuje nakdandu štete u slučaju neosnovanog krivičnog gonjenja (npr., rehabilitaciju, brisanje podataka iz kaznene evidencije)?

¹¹ Pitanja na koja je trebalo odgovoriti su: da li prema nacionalnom pravu i zakonima postoji pravo da se ne odgovara na postavljena pitanja? Ako je odgovor pozitivan, koje su specifičnosti ovog prava? Da li pravo na šutnju postoji prilikom ispitivanja od strane policije, tužioca, sudije, i tokom suđenja? Na koje informacije se odnosi ovo pravo? Da li se ono odnosi na podatke o identitetu i na činjenice vezane uz krivični predmet? Da li postoji pravo da se ne odgovara samo na pojedina pitanja? Da li djelimično neodgovaranje na pitanja može biti korišteno na suđenju u korist ili protiv optuženog? Šta se dešava ako osumnjičeni u istrazi da iskaz, a u kasnijim fazama krivičnog postupka odbija da da iskaz? Da li se rezultati tajne krivične istrage mogu koristiti

protiv osumnjičenog na sudu? Pretpostavimo da osumnjičeni da komentar na činjenice vezano za krivično djelo van krivičnog postupka ili napiše nešto o krivičnom djelu u svoj dnevnik: da li se ovo može koristiti protiv njega na sudu, ispitujući osobu koja je čula te komentare ili čitajući naglas taj određeni dio dnevnika?

¹² Postavljena pitanja odnosila su se na: da li nacionalni zakoni predviđaju suđenja i presude u odsustvu optuženog? Ako je odgovor pozitivan: koji su uslovi za to? Kako nacionalni zakoni rješavaju problem istraživanja krivičnih djela koja su počinili stranci na proputovanju? Koji su uslovi da se protiv odluke o kazni izrečene u okviru tzv. skraćenih postupaka ne može izjaviti žalba?

¹³ Postavljena su sljedeća pitanja: da li nacionalno zakonodavstvo daje osumnjičenom pravo na pravne savjete od strane kvalifikovanog advokata? Da li nacionalni zakoni nameću ograničenja u pogledu pravne pomoći? Da li postoji vremenski period tokom kojeg osumnjičeni nema pravo na stručnu pomoć advokata? Da li je omogućeno prisustvo advokata tokom policijskog ispitivanja? Da li zakon propisuje 24-satni pristup advokatima, tako da oni koji budu uhapšeni u noćnim satima i za vrijeme vikenda imaju pristup pravnom savjetu barem na privremenoj osnovi? Da li zakon propisuje kriterije i procedure za dodjeljivanje pravne pomoći? Prema nacionalnim zakonima, ko snosi troškove pravnog savjeta u slučaju kada takve troškove ne može platiti osumnjičeni ili njegova porodica? Da li zakon propisuje da pravnu pomoć plaća sud u slučaju da osoba nema dovoljno sredstava da plati pravnu pomoć?

¹⁴ Raspravljalo se o sljedećem: da li pozitivni domaći zakoni garantuju da osoba koja je pod istragom bude u potpunosti svjesna svojih prava?

¹⁵ Traženi su odgovori na ova pitanja: da li nacionalni zakoni predviđaju pravo osumnjičenog da ima besplatnu pomoć prevodioca ako ne razumije ili ne govori jezik koji se koristi na sudu? Da li nacionalni zakoni predviđaju pravo na besplatan prevod relevantnih dokumenata?

RUMÄNIEN

HAJRIJA SIJERČIĆ-ČOLIĆ

Mai 2007

www.kas.de/südosteuropa

www.kas.de

¹⁶ Pitanja na koja je trebalo odgovoriti su: da li pritvorana osoba ima pravo da ga posjete članovi porodice, osobe bliske porodici i poslodavac koji je informisan o pritvoru prema nacionalnom zakonu? Da li nacionalni zakoni predviđaju pravo pritvorene osobe da komunicira sa konzularnim predstavnicima? Da li to osigurava da su svi strani osumnjičeni u mogućnosti da informišu svoje konzularne vlasti o pritvoru ako to žele?

¹⁷ Razmatralo se: da li nacionalni zakoni predviđaju garancije koje osiguravaju da su prava odbrane u potpunosti ispoštovana u interesu pravičnog suđenja? Da li nacionalni zakoni garantuju nezavisnost odbrane? Da li nacionalni zakoni predviđaju zaštitu povjerljivosti između osoba koje imaju pravo na pravnu pomoć i njihove odbrane? Da li zakon propisuje punu podršku, pomoć i informacije svim braniocima? Analiza prava odbrane u odnosu na prava svjedoka.

¹⁸ U izradi nacionalnih studija i radu konferencije bili su uključeni: Albanija – prof. dr. Skender Kapuci, Pravni fakultete Univerziteta u Tirani; Bosna i Hercegovina – prof. dr. Hajrija Sijerčić-Čolić, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu; Bugarska – Ivan Dimov, sudija Okružnog suda Sliven i predsjednik Upravnog odbora Udruženja pravnika; Crna Gora – doc. dr. Branko Vučković, predsjednik Osnovnog suda u Kotoru; Hrvatska – prof. dr. Jospa Kregar, dekan Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu; Makedonija – Emil Miftari, advokat i podpredsjednik Udruženja mladih pravnika Makedonije (u njegovo ime studiju je predstavila Elena Jovanovska, Helsinški komitete za ljudska prava Makedonije); Rumunija – doc. dr. Sergiu Bogdan, Pravni fakultet Babes-Boyai Univerzitet, Cluj-Napoca i Srbija – prof. dr. Milan Škulić, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu (u ime autora studiju je predstavila Vanja Bajović sa Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu).